

Список використаних джерел

1. *Кропивко М.Ф.* Організаційні форми впровадження інновацій в агропромислове виробництво з використанням потенціалу аграрної науки / М.Ф. Кропивко, Т.С. Орлова // Економіка АПК. – 2007. – № 7. – С. 11-18.
2. *Малік М.Й.* Підприємництво у розвитку аграрного ринку / М.Й. Малік, О.Г. Шпикуляк // Економіка АПК. – 2007. – № 11. – С. 138-149.
3. Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 року; за ред. Ю.О. Лупенка, В.Я. Месель-Веселяка. – К.: ННЦ ІАЕ, 2012. – 182 с.
4. Інноваційна діяльність в аграрній сфері: інституціональний аспект: моногр. / [Саблук П. Т., Шпикуляк О. Г., Курило Л. І. та ін.]. – К.: ННЦ ІАЕ, 2010. – 706 с.
5. *Булавка О.Г.* Стан та проблеми управління соціальним розвитком сільських територій – вітчизняний та світовий досвід / О.Г. Булавка // Управління комплексним розвитком агропромислового виробництва і сільських територій; за ред. П.Т. Саблука, М.Ф. Кропивка. – К.: ННЦ ІАЕ, 2011. – С. 156-176.
6. *Дієсперов В.С.* Сталий сільський розвиток: проблеми становлення / В.С. Дієсперов. – К.: ННЦ ІАЕ, 2011. – 216 с.
7. *Drucker P.F.* The Drucker Lectures / P.F. Drucker // Tssential Lessons on Management, Society, and Economy. Edited and with an Introduction by Rick Wartman. – New York. – 2008. – 267 с.

Стаття надійшла до редакції 19.03.2014 р.

*

УДК 316.344.55

*В.С. ДІЄСПЕРОВ, доктор економічних наук
Національний науковий центр "Інститут аграрної економіки"*

Сільські території як об'єкти організації економічної діяльності

Постановка проблеми. Організація економічної діяльності в селах і сільських районах не стала об'єктом управління з боку органів місцевого самоврядування, що утруднює розв'язання проблем розвитку сільських територій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Актуалізація проблеми села останніми роками привертає увагу дослідників та громадськості, що виражається, зокрема, численними публікаціями з даної тематики. В літературних джерелах проблема розглядається на загальноукраїнському рівні або на прикладах окремих місцевостей. Водночас рідко розглядаються питання організації управління соціально-економічною ситуацією у самоврядних громадах і на районному рівні.

Мета статті – показати можливі способи впливу місцевих органів влади й самоврядування на економічні процеси з метою цілеспрямованого управління ними.

Виклад основних результатів дослідження. Територія – насамперед наукова абстракція, яка означає виділену в просторі частину земної поверхні. Дане поняття багатоаспектне, є предметом вивчення різних наук – географічних, економічних, соціальних, екологічних, управлінських та інших. Використовуючи цей термін, кожна наука наголошує на тих аспектах, які нею дослі-

© В.С.Дієсперов, 2014

джуються, і відповідно формує свій понятійний апарат.

Сільська територія – ще більше несформоване поняття. Різні автори її виділяють та визначають по-своєму. Дискусії з цього приводу згодом допоможуть виробити раціональніші способи влаштування територій, але невідкладно треба погодити практичні підходи до організації управління природними й людськими ресурсами.

Розділяти країну на території сільські та інші логічно за їхньою населеністю. За європейськими підходами до сільської місцевості належать території з густотою населення менше 150 осіб на квадратний кілометр. Але в українських сільських районах часто на такій площі проживає менше, як 25 осіб [3]. Порівняння цих двох показників вказує на те, що переважна частина території України відносно малозаселена і допускати її подальше знелюднення означає втрату економічного потенціалу. Аргументами доцільності досить високої густоти сільського населення є сприятливі агрокліматичні умови наших територій, рівнинний рельєф, родючі ґрунти, густа річкова мережа, доведена практикою можливість високої інтенсивності виробництва.

Виокремлення сільських територій стало актуальним у результаті зосередження значної частини населення країни у великих містах та міських агломераціях – поселеннях з незмірно вищою густиною людності. Поділ країни на міські, сільські й інші – з особливими статусами території, став практичною необхідністю. Площа сільських територій при різних підходах до їх визначення виявляється безумовно переважаючою.

Найпростіше трактування сільської території як такої, що поза межами міст та до якої входять як сільські населені пункти, так і міжпоселенська місцевість, використовується переважно в сільськогосподарському виробництві. Але тоді постає питання – які поселення є містами? За рекомендаціями ООН, містом пропонується вважати поселення з населенням не менше 20 тис. осіб. Більшість наших міських поселень не досягає такої межі. До того ж, до міських належать так звані селища міського типу, біль-

шість яких майже не відрізняються від сіл характером забудови й заняттям населення.

Найчастіше визначення сільських територій пов'язують із сільськогосподарською діяльністю тамтешнього населення. Такий підхід вважаємо правомірним. Але не можна, як це було прийнято раніше, означати сільське господарство заняттям переважної більшості селян. У деяких джерелах сільську територію вважають місцем життєдіяльності сільського населення, що тепер уже не зовсім так. Головною ознакою сільської території слід визнавати те, що використання її в сільськогосподарському і лісогосподарському виробництві має важливе значення для економіки країни. Виходячи з цього, правомірно вважати сільські території одним з основних об'єктів аграрної політики держави. Все ж не можна ідентифікувати сільські території виключно з сільським господарством. Галузевий підхід – то одне, а територіальний – інше. Не можна й обмежувати сільські території поселеннями, які віднесені до сіл. У селищах міського типу та невеликих містах зберігаються сільгоспідприємства, а аграрна зайнятість, включаючи неформальну, одна з головних.

Сільські території відрізняються від міських функціональністю. Вони відіграють вирішальну роль у таких господарських функціях, як сільськогосподарське, лісогосподарське, лісопромислове виробництво, також рекреаційного обслуговування, природоохоронній. У використанні сільських територій важливо забезпечувати баланс між економічним розвитком і збереженням екологічних систем.

Понад 56% населення в 27 державах – членах ЄС проживали на сільських територіях, які охоплювали 91% усієї. Понад 77% території ЄС займали землі сільськогосподарського призначення та ліси – відповідно 47 і 30% [6]. В Україні 69% території вважалися сільськогосподарськими угіддями, а 13% були під лісами. Офіційного визначення площі сільських територій немає, а орієнтовні оцінки з різних джерел знаходяться здебільшого на рівні близько 80% території країни.

Кілька років тому предметом дискусій було виділення депресивних районів. Дане питання слід зняти, оскільки майже вся сільська територія стала депресивною і розділяти ра-

йони немає смислу – всі слід поставити в однакові умови. Проте, ситуація залежить від розташування даної місцевості. Ті, що поблизу великих міст, знаходяться у набагато кращому становищі щодо працевлаштування, інвестиційної привабливості, ринкової оцінки земель, обслуговування населення. Тому при аналізі організації діяльності та її стимулювання є смисл виокремлювати приміські місцевості. Частина таких територій час від часу включається в межі міст. Наприклад, до Києва перейшли території колишніх сіл Вигурівщина й Троєщина, і на них з'явилися великі житлові масиви. Приміські території необґрунтовано скорочують сільськогосподарське виробництво. З'явилися коло великих міст села-спальні. Населення сіл, які включають у міські межі, далеко не завжди від цього виграє. Ні селом, ні містом по суті стають сільради, підпорядковані великим містам. Так сталося, зокрема, біля Миколаєва й Чернігова.

Виділення сільських територій у різних літературних джерелах пов'язують із адміністративно-територіальним устроєм, що практично виправдано. Безсумнівно сільськими визнаються ті, які віднесені до найнижчого базового рівня – сільських рад як органів управління місцевих громад. Таким чином, сільські території є об'єктами самоврядування, одиницями місцевого самоврядування. Але масштаби сільських територій не слід обмежувати визначеними відповідно до адміністративно-територіального устрою сільськими населеними пунктами. Управління та фінансування економічної діяльності нині в основному зосереджено в районних організаціях. Тому до сільських територій повинні включатися й селища та міста районного підпорядкування. Район доповнюється найчастіше 1–2 такими поселеннями. Так, у Київській області у 25 районах є 14 міст районного підпорядкування, 25 селищних і 607 сільських рад. Кожний сільський район – досить велике утворення. При цьому райони суттєво різняться за площами, кількістю й густиною населення та іншими характеристиками (табл. 1).

Сільська поселенська мережа України формувалася століттями під впливом об'єктивних умов і самовільних рішень державних влад. Історичний шлях кожного села

позначився на його долі й розвитку, теперішньому становищі. Особливості регіонів, кожної сільської території повинні бути враховані, і ця необхідність вимагає активної участі селянства.

У центральних, північних, західних регіонах час утворення сіл належить до XIII–XVII ст. У кожному випадку все починалося з маленьких родових осідків з 1–2 господарствами, які потім розросталися в хутори, а через багато поколінь ставали селами. Українське село відзначалося багатолюдністю. Крім сільськогосподарської, у селах з'являлися обслуговуючі, промислові та інші види економічної діяльності. На них спеціалізувалася частина селян. На східних і південних територіях села склалися пізніше, уже в інших політичних та економічних умовах, що разом з природними особливостями визначало відмінний склад населення й способи його діяльності. Тут велика частина сіл утворювалася на державних землях, керуючись адміністративними настановами та засобами. Так, у Чугуївському районі Харківської області, Якимівському Запорізької вже на початку XX ст. створювали поселення як економічні одиниці під номерами, а в 20-ті роки вони одержували назви і ставали відділками радгоспів. Село Привілля Троїцького району Луганської області у цей час складалося на території, де було 9 хуторів та 87 одноосібників; тут збудували центральну садибу, стали зселяти хуторян, з'явилися переселенці; пізніше приєднали ще хутір із 16 одноосібними господарствами; все це було об'єднано в радгосп, який став селоутворювальним підприємством. Село Луганське Мар'їнського району Донецької області починалося із 17 зведених у 1929 році будинків, на базі яких організували підсобне господарство підприємств вугільної промисловості. Південностепові й донецькі території заселялися приїжджими з різних країв сім'ями. Неоднорідне, некорінне, збірне населення відзначалося особливою господарською поведінкою. Кожний регіон країни має свою специфіку організації сільського життя, яка повинна враховуватися в практиці реформувань, економічної діяльності.

1. Характеристики сільських територій Київської області (2005 рік)

Район	Площа, кв.км	Густота населення, осіб на 1 кв.км	Кількість сіл/рад	На сільраду		Кількість населених пунктів			Сіл на сільраду	Середнє населення села	Площа на сільську особу, га
				площа, кв.км	населення, осіб	міст	селищ	сіл			
Баришівський	958	41,87	25	36,65	1133	-	1	37	1,48	766	3,23
Білоцерківський	1280	41,96	34	33,88	1151	1	1	58	1,71	675	2,94
Богуславський	840	46,79	21	38,18	1070	1	-	40	1,90	562	3,57
Бориспільський	1485	36,30	20	72,85	2695	-	-	43	2,15	1253	2,70
Бородянський	933	61,28	19	38,88	1225	-	5	41	2,16	568	3,17
Броварський	1188	62,83	23	44,63	2371	-	3	42	1,83	1298	1,88
Васильківський	1184	57,14	39	27,11	1145	-	4	66	1,69	677	2,37
Вишгородський	2031	35,77	28	67,70	1528	1	1	55	1,96	778	4,43
Володарський	646	34,56	21	29,36	717	-	1	36	1,71	418	4,09
Згурівський	763	28,18	20	36,33	731	-	1	40	2,00	365	4,97
Іванківський	3616	9,45	26	129,14	859	1	1	80	3,08	279	15,03
Кагарлицький	926	39,76	30	29,80	771	1	-	49	1,63	472	3,87
Кисво-Святошинський	725	212,83	25	24,95	3106	2	1	49	1,96	1585	0,80
Макарівський	1369	33,54	36	36,03	927	-	2	68	1,89	491	3,89
Миронівський	904	43,25	23	37,67	1134	1	-	45	1,96	580	3,32
Обухівський	773	92,87	29	24,16	724	2	1	43	1,48	488	3,34
Переяслав-Хмельницький	1456	24,35	31	46,66	1144	-	-	51	1,65	695	4,08
Поліський	1288	5,50	14	92,00	506	-	-	30	2,14	236	18,88
Рокитнянський	662	52,23	14	44,13	1529	-	1	22	1,57	973	2,89
Сквирський	980	43,70	27	35,00	924	1	-	49	1,81	509	3,79
Ставищенський	674	40,37	32	29,30	891	-	1	29	1,32	676	3,29
Таращанський	758	45,91	23	31,58	951	1	-	34	1,48	643	3,32
Тетіївський	758	47,23	22	32,96	972	1	-	32	1,45	668	3,39
Фастівський	897	41,98	23	35,40	1173	-	2	45	1,96	599	3,02
Яготинський	793	49,18	18	41,74	916	1	-	41	2,28	402	4,56
Разом	27877	42,31	613	42,40	1203	14	26	1125	1,84	656	3,52

Джерело: дослідження автора.

Повсюди адміністративні реформування сільських територій почалися в повоєнні часи. У 1950 році було прийнято постанову про обов'язкове протягом 2–3 років знесення хуторів. Насильницькі дії по відношенню до малих населених пунктів сприяли консолідації земельних масивів, а водночас руйнували житлові та господарські будівлі, знищували сади. Подібна доля тепер уготована численним знелюдненим поселенням, які вже в побуті стали звати не селами, а хуторами. У середині 60-х років Держбуд УРСР визначив, що перспективними є тільки 10 тис. сіл. Тисячі, визначені неперспективними, знімалися з державного обліку. Туди не постачали будівельні матеріали, обмежували жителів у різних його видах. Якщо в 1959 році нараховувалося 42229 сільських населених пунктів, то в 1965-му їх залишилося 32788. У подальшому дискре-

дитаційні наслідки для невеликих поселень мало позбавлення їх своїх сільгоспприємств. Бригадні й відділкові села були приречені на відставання у своєму розвитку порівняно з тими, де були центральні садиби господарств.

Крім зменшення кількості сіл, скорочується їхнє населення, що спричиняє неможливість чи нераціональність насичення багатьох з них закладами соціальної інфраструктури. Тепер великими доводиться визнавати такі, в яких більше тисячі жителів. У них проживає в середньому близько половини селян і водночас розміщується переважна частина обслуговуючих закладів. Панує думка, що вони мають стати опорними центрами майбутніх систем розселення. Але ж таке виділення порівняно невеликої частини поселень суттєво звужує можливість інших.

Нерівність соціального розвитку населених пунктів видно по одному з районів (табл. 2). У міру того, як скорочується чисельність жителів, прискорюється знелюднення села. Немало їх зовсім втрачають постійне населення. В таких випадках населений пункт знімають з обліку, або залишають поки що, зважаючи, що там є об'єкти приватної власності. Якоюсь мірою рятують знелюднені території дачники, але вони беруть незначну участь у господарській діяльності. Втрати сільського населення не тільки матеріального характеру – українське село було й є головним джерелом етнічної ідентичності та самобутності країни. Із руйнуванням сіл Україна втрачає українську сутність.

Варто придивитися до досвіду найближчої в усіх відношеннях країни – Республіки Білорусь. Тут сільське населення ще більш подрібнене. На початок 2012 року 2290,2 тис. сільських жителів розміщувалися в 23389 населених пунктах. Держава проводить масштабну політику концентрації селянства. З урахуванням ступеня здійснення такої програми сільські поселення поділені на три категорії. Перша – спеціально збудо-

вані агромістечка. Тут створено виробничу та соціальну інфраструктуру для забезпечення соціальних стандартів населенню, що проживає в них і прилеглих територіях. Друга – „поселки” й „деревни” – інші поселення, де також є виробнича та соціальна інфраструктура. Третя категорія – решта населених пунктів, які називають селами, хуторами чи ще якимось інакше [5].

Населені пункти сільських територій самостійно чи своїми об'єднаннями входять у систему місцевого самоврядування як громади. Територіальну громаду становлять жителі, об'єднані постійним проживанням у межах села, селища, міста, що є самостійними адміністративно-територіальними одиницями, або добровільне об'єднання жителів кількох сіл, що мають єдиний адміністративний центр. Громада – первинний суб'єкт місцевого самоврядування. І саме тут на первинному рівні, де люди проживають та спілкуються, приймають життєві рішення, залежать одне від одного, відчувають, що є інтереси, відмінні від особистих, місцеве самоврядування може бути найдієвішим.

2. Об'єкти бюджетної сфери та торговельні заклади в селах Кагарлицького району Київської області

Село	Населення	Сільрада	Школа ступеня	Дошкільний заклад	Охорона здоров'я	Клубний заклад	Бібліотека	Штати бюджетних закладів	Штати на 100 осіб населення	Магазини
Балико-Щучинка	431	+	1-П	+	амб.	+	+	47	24,22	4
Уляники	191	-	-	-	фп.	-	+	3	0,70	1
Бендюгівка	240	+	-	-	фп.	+	+	10	4,17	1
Бурти	1289	+	1-Ш	+	амб.	+	+	65	5,04	8
Очеретяне	204	-	-	-	фп.	-	+	3	1,47	1
Великі Прицьки	672	+	1-П	+	фп.	+	+	39	5,80	6
Петрівське	26	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Горохове	378	+	-	-	фап.	+	+	13	3,44	3
Петрівське	41	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Горохуватка	321	+	1-П	+	фп.	+	+	38	11,84	1
Іванівка	352	-	-	-	-	-	-	2	0,57	1
Тарасівка	53	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Гребені	451	+	-	+	фап.	+	+	16	3,55	3
Юшки	69	-	-	-	-	+	-	1	1,45	1
Демівщина	395	+	1-П	+	фп.	+	+	35	8,86	4
Оріхове	47	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Жовтневе	501	+	1-П	+	фп.	+	+	32	6,39	2
Зікрачі	91	+	-	-	-	-	-	3	3,30	1
Кадомка	397	+	1-П	+	фп.	+	+	35	8,82	1
Зорівка	87	-	-	-	фп.	+	-	4	4,60	1
Калинівка	25	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Кузьминці	374	+	1-П	-	-	+	+	34	9,09	3

Панікарча	235	-	-	+	фап.	-	-	7	2,98	1
Леонівка	272	+	-	-	фап.	+	+	12	4,41	7
Антонівка	137	-	-	-	-	+	+	3	2,19	2
Липовець	470	+	-	+	фап.	+	+	16	3,40	3
Ліщинка	253	+	-	-	фп.	+	+	13	5,14	2
Росавка	265	-	-	-	фп.	-	-	3	1,13	-
Тернівка	135	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Мирівка	1083	+	1-Ш	+	амб.	+	+	65	6,00	5
Новосілки	309	+	-	+	фп.	+	+	13	4,21	2
Переселення	1480	+	1-Ш	+	амб.	+	+	59	3,99	6
Півці	345	+	1-П	-	фп.	+	+	34	9,86	2
Онацьки	300	-	-	-	-	-	-	1	0,33	-
Расавка	131	+	-	-	-	-	-	4	3,05	2
Слобода	1684	+	1-Ш	+	фап.	+	+	51	3,03	11
Стави	1310	+	1-Ш	+	амб.	+	+	66	5,04	8
Стайки	2006	+	1-Ш	+	амб.	+	+	86	4,29	19
Стрітівка	559	+	1-Ш	+	фп.	+	+	29	5,19	2
Суцани	515	+	1-П	+	фп.	+	+	37	7,18	3
Халча	587	+	1-П	+	фап.	+	+	39	6,64	3
Воронівка	14	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Петрівське	7	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Черняхів	1157	+	1-Ш	+	амб.	+	+	63	5,45	11
Шпендівка	489	+	1-П	-	фп.	+	+	30	6,13	4
Шубівка	430	+	1-Ш	+	амб.	+	+	56	13,02	4
Землянка	157	-	-	-	-	+	-	2	1,27	1
Яблунівка	250	-	-	+	фп.	+	+	16	6,40	3
Разом	21218	30	20	22	32	32	31	1085	5,11	144

Джерело: дослідження автора.

Місцеве самоврядування – продукт суспільного прогресу, освоєний у цивілізованих країнах вже два століття тому. Сільське самоврядування в російській імперії було започатковано реформою 1861 року. Очолював сільську громаду обраний нею староста, а при ньому була громадська рада, обрані старшина, писар. Введено інститут сільських зборів, сходів, які виносили мирські присуди. Сільська громада стала юридичною особою з визначеними правами й обов'язками, мала корпоративну власність, у тому числі на землю.

У нашій нинішній державі місцеве самоврядування регулюється спеціальним законом. Його розвиток має спрямовуватися відповідно до Європейської хартії місцевого самоврядування, яка стала частиною національного законодавства. Представницькими органами місцевого самоврядування є ради. До механізму державної влади вони не входять.

На порядку денному – реформування місцевого самоврядування і територіальної організації влади, чим передбачається перерозподіл повноважень на користь низових

органів влади. Це стосується, насамперед, місцевих рад, районних органів та організацій. Необхідно посилити можливості й роль місцевого самоврядування, надавши самоврядним одиницям широке коло прав і повноважень.

Можливості визначаються ресурсами – природними, людськими, матеріальними, грошовими. Обмеження спричинюються недостатністю власне одного ресурсу – капіталу, що визначається неспроможністю бюджетів – місцевих рад і районного. Бюджетна забезпеченість коштами з розрахунку на жителя села в Україні становить 500–700 грн за рік, тоді як стандарт у країнах ЄС – 60–2000 євро [2]. У переважній більшості сільрад їхні витрати на 70–80% покриваються дотаціями з державного бюджету, розмір яких настільки низький, що не уможливорює надавати населенню комунально-побутові та соціально-культурні послуги навіть на рівні мінімальних стандартів. Сільради змушені звертатися до господарюючих суб'єктів із проханнями про допомогу у задоволенні нагальних потреб. Частина сільгоспприємств свідомо ставиться до таких запитів,

інші їх ігнорують. Необхідність правового регулювання економічних відносин між

радами й великими землекористувачами їхніх територій стала загальноновизнаною. Розмір такої допомоги повинен бути досить значним, водночас посиленням для сільгоспвиробників. Вносяться пропозиції ввести соціальний податок для розвитку сільських територій у розмірі 1% вартості землі. Краще пов'язати розмір безпосередньо з площами угідь. На форумі місцевого самоврядування керівники сільських і селищних рад Херсонської області внесли пропозицію запровадити такий податок із власників чи орендарів землі в розмірі 100 грн за гектар.

Право комунальної власності поширюється на рухоме й нерухоме майно, землю, інші природні ресурси, підприємства, установи, організації. Вишальне для села й селян – право на землю. До цього часу органи місцевого самоврядування мають повноваження, які не виходять за межі забудови населених пунктів. Необхідно прискорити розмежування державної та комунальної власності, передавши в компетенцію рад міжпоселенські землі. У багатьох сільрадах є значні площі із земель резерву, запасу, відумерлої спадщини, невитребуваних паїв. Набагато більше доходів від них ради мали б, якби не віддавали паї в оренду, а використовували самі. Потрібно мати комунальне підприємство майже в кожній сільраді, діяльність якого не обмежуватиметься власне комунальними послугами, а й включатиме ті чи інші виробництва. Майбутнє кожного села визначиться тим, наскільки його землі використовуватимуться в інтересах своїх жителів. Інакше сільські території і далі знелюднюватимуться, бо людей тут ніщо не триматиме – землю скуплять, а роботи не буде.

Доля села вирішуватиметься, насамперед активністю громади [7]. У межах повноважень територіальні громади й органи місцевого самоврядування мають діяти самостійно та ініціативно. Тут вирішальною виявляється активність сільського голови, депутатів, штатних працівників сільради. У багатьох радах традиційно робота обмежується виконанням адміністративних послуг. Тепер же необхідно, щоб ради займалися також

організацією економічної діяльності, бо більше нікому.

Стан кожної сільської території залежить від зв'язків органів самоврядування із сільськогосподарськими підприємствами. Перші з них в Україні масово створювалися в 20-ті роки минулого століття за територіальною ознакою – у колгоспі об'єднувалися люди з певного села, хутора, сільського кутка, вулиці. Потім, коли в господарстві створювалися бригади, до кожної належала не тільки визначена площа угідь, а й конкретні частини села. Принцип цілісності території сільгоспідприємства важливий для ефективності господарювання й у нинішній час. Соціальна інфраструктура села в радянські часи великою мірою підтримувалася господарствами, і в багатьох селах завдяки цьому успішно розв'язувалися місцеві проблеми. Розміщення сільрад узгоджувалося з мережею колгоспів і радгоспів. Велике укрупнення господарств у 1950 році, потім у 1954–1955 роках супроводжувалося відповідним об'єднанням сільрад, потім будь-які зміни в складі підприємств коригували розміщення сільрад.

Сільрада є органом територіальної громади базового рівня, вважається первинною одиницею адміністративно-територіального рівня. Громада – населення одного або кількох сіл. У середньому в адміністративних межах сільської громади було 2,8 села й 1,5 тис. осіб населення. Протягом 90-х років кількість сільрад зросла на 1052 од., при тому, що сільське населення зменшилося на 1,1 млн осіб і стало менше на 153 села. З'явилися підстави говорити про надмірну подрібненість АТО на первинному рівні. Почали з'являтися проекти адміністративно-територіальної реформи. У 2005 році був близький до реалізації проект Р. Безсмертного. За ним громада, як правило, повинна була мати не менше 5 тис. жителів, район – 70 тис. [4]. Намір дво-, трикратного зменшення кількості територіальних одиниць викликав зрозумілий масовий спротив.

Настроєність на адміністративно-територіальну реформу не скасовується. Новий проект представлений Ю. Ганущаком. Тут концентрація ще більша. Запропоновано села об'єднати в 1384 громади, в одній буде

в середньому 16 населених пунктів, 9 тис. жителів. Поселення, де більше 50 осіб, матиме старосту як посадову особу місцевого самоврядування. Сільських районів має стати 99 (нині 490), у районі буде не менше, як 130 тис. жителів [1]. На такі параметри розрахований проект Закону України „Про об'єднання територіальних громад”. Передбачено, що відстань від адміністративного центру до найвіддаленішого населеного пункту громади, як правило, не повинна перевищувати 30 км по автомобільних дорогах загального користування. Метою такого укрупнення визнається створення дієздатних територіальних громад, а трактується воно як розукрупнення районів, яке досить сумнівне – на практиці все більше районних організацій замінюється міжрайонними.

Автори, що пропонують створення таких великих громад, посилаються на практику польських гмін або історичних вітчизняних волостей, які діяли до 1923 року. Справді, за розмірами ці три територіальні одиниці зіставні, але ж вони належать до умов різних часів чи країн. Зрозуміло, що розробляються проекти з намірами скоротити адміністративні витрати. Але дещо віддалені негативні наслідки таких змін будуть значно вагомішими. Пониження адміністративного статусу населеного пункту завжди (маємо чималий досвід) веде до його занепаду. Штатним працівникам сільрад належить виконати особливо відповідальні завдання, про що було сказано вище. Правда, в надто малих за чисельністю громадах можна обходитися двома відповідальними працівниками – сільським головою і секретарем сільради.

Пропоновану реформу адміністративно-територіального устрою намагаються обґрунтувати як умову розвитку самоврядування, ніби те й друге не можна розводити в часі. Мабуть, навпаки, силами збережених штатів сільрад, розосереджених по багатьох поселеннях, вдасться швидше розбудити пасивні громади, виконати складне завдання децентралізації владних повноважень. Що ж до сільських районів, то їм слід стати організуючими центрами всієї економічної роботи. Для цього треба зберігати кваліфіковані кадри, наділити районні органи та ор-

ганізації достатніми повноваженнями, забезпечити інформацією.

Реально розвиток переважної частини сільських територій, принаймні в ближчі роки, може забезпечуватися місцевими ресурсами. Вони будуть переважно сільськогосподарського походження. Територіальний вимір економіки визначається доходами і витратами на одиницю площі, у сільському господарстві – на гектар сільгоспугідь, тобто рівнем інтенсивності виробництва. Найважливіший резерв – доведення врожайності до досягнутого в розвинених економіках рівня. Також інтенсифікація структури виробництва, насичення тваринництвом, передусім скотарством (працює ферма – живе село). Великий трудовий ресурс села зобов'язує наситити виробництво трудомісткими галузями, подолавши нинішню орієнтацію на комерційно вигідні культури.

Серйозна загроза соціально спрямованому розвитку сільських територій – підпорядкування їх агрохолдингам, чітко орієнтованим на забезпечення прибутку великому капіталу. Холдинги підпорядковують собі все більші площі, поглинають слабких виробників. Їхні материнські компанії реєструються у містах на території країни й за кордоном і, як правило, не є платниками податків до сільських бюджетів. Селянство реально може втратити території за межами населених пунктів.

Більшість сіл втратили підприємства, а із тих, що наявні та діючі, тільки частина належить місцевим власникам. Необхідно домогтися, щоб кожна сільрада мала базове підприємство, яке виконує соціальні зобов'язання щодо місцевого населення. Потрібне створення на базі виробничих підрозділів і територій різних сіл окремих юридичних осіб з реєстрацією за місцем діяльності. Слід домагатися також консолідації сільгоспугідь, які нині на території села здебільшого роздрібнені, поділені між кількома землекористувачами.

Використання трудового потенціалу сільських територій та водночас запобігання їхньому знелюдненню вимагають диверсифікації діяльності на них, тобто розширення номенклатури продукції як у сільгоспідприємствах, так і з виходом на інші галузі.

Результатом буде деаграризація економіки територій – зменшення в її структурі частки (але не обсягів) сільськогосподарських виробництв. Щоб зайняти місцеве населення, треба мати мережу підприємств-роботодавців, де зможе знайти роботу селянин на віддалі розумної доступності в межах 15–20 км.

Потенціал вітчизняної економіки послаблюється нерівномірним розміщенням продуктивних сил, яке весь час поглиблюється, й як наслідок найбільше занедбуються глибинні сільські території. Подолати це явище не вдасться, якщо не задіяти адміністративні важелі та різні способи заохочення інвестицій у певні території на основі стратегії розміщення виробництва, якої поки що держава не має.

Ще більше потрібні програми розвитку конкретних територій, які б мобілізували місцеві ради й громади на кращу організацію використання місцевих і залучених ресурсів. На території кожної сільської ради

має сформуватися своя економіка, яка об'єднує, кооперує діяльність сільськогосподарських, комунальних підприємств, господарств населення і забезпечує надання жителям комплексу соціальних послуг. Якщо ж продовжувати ігнорувати організацію економіки конкретних сільських територій, неминуча повна деградація сільської поселенської мережі, як це вже сталося в деяких країнах.

Висновки. Сільські території з позицій управління їх розвитком – це сільські райони з виділенням кожної місцевої громади. Необхідно зберегти існуючу мережу сільрад, мобілізувавши їх на безпосередню участь в організації різних видів економічної діяльності. Органи влади на районному рівні мають стати центрами організації економічної роботи на селі. Управління використанням земельних і трудових ресурсів повинно бути зосереджено на низовому рівні. У сільських громадах слід організовувати діяльність на базі комунальної власності.

Список використаних джерел

1. *Ганущак Ю.І.* Територіальна організація влади / Ю.І. Ганущак. – К.: Легальний статус, 2012. – 348 с.
2. *Мальвин Ю.М.* Історія місцевого самоврядування України. / Ю.М. Мальвин, В.А. Чумак. – К.: ВПЦ АМУ, 2013. – 292 с.
3. *Попова О.Л.* Сталій розвиток агросфери України: політика і механізми / О.Л.Попова. – К., 2009. – 352 с.
4. Проект громадського обговорення адміністративно-територіального устрою Київської області. – К., 2005. – 80 с.
5. Республіка Беларусь. Статистический ежегодник. – Минск, 2012. – 716 с.
6. Розвиток сільських територій в системі євроінтеграційних пріоритетів України. – Львів, 2012. – 216 с.
7. Соціоекономічний розвиток сільського господарства і села: сучасний вимір. – К, 2012. – 320 с.

Стаття надійшла до редакції 27.02.2014 р.

* * *

Новини АПК

Оперативна інформація Мінагрополітики: ситуація на ринку зерна

Станом на 22.04.2014 р.:

Фактичні обсяги експорту зерна складають 28963 тис. т, у т.ч. пшениці – 8157, кукурудзи – 18270, ячменю – 2213, інших зернових – 312 тис. т.

У припортових елеваторах знаходиться 1245 тис. т зернових культур (пшениці – 433 тис. т, ячменю – 115 тис. т, кукурудзи – 693 тис. т), завантажено на кораблі – 98 тис. т.

Обсяги експортованих та підготовлених до експорту зернових становлять 30,3 млн т (пшениці – 8,6 млн т, ячменю – 2,3, кукурудзи – 19 млн т).

Цінова ситуація на внутрішньому ринку зерна:

Ціни попиту на зерно врожаю 2013/2014 МР коливаються залежно від регіону: на пшеницю 3-го класу – від 1730 до 2970 грн/т, на фуражну пшеницю 6-го класу – від 1510 до 2870 грн за 1 т.

Нині вони складають: на продовольчу пшеницю 3 класу – 2245 грн/т, на фуражну – 2076 грн/т, середні ціни на ячмінь – 1819 грн/т, на кукурудзу – 1985 грн/т.

Прес-служба Мінагрополітики України